

Socialpædagogik er et svar på det sociale spørgsmål

Af Ditte Sørensen, Socialfaglig konsulent, Socialpædagogernes Landsforbund

I artiklen peges på, at socialpædagogik kan forstås som særlig samfundsmæssig indsats og dermed som et svar på det sociale spørgsmål, der i artiklen afgrænses til, hvorledes mennesker med multiple udviklingshæmninger reelt bliver en del af det samfundsmæssige fællesskab på modernitetens betingelser. Med udgangspunkt i medborgerskabsperspektivet argumenteres for en forståelse af socialpædagogik, hvis væsentlige vidensgrundlag er samfundsforhold bredt forstået, lovgivning, der regulerer indsatsen, etiske værdier og kommunikation og samspil.

Indledning

Agnete Engbergs citat : *"Lad os forlade dette begreb (socialpædagogik), thi det har bibragt mere forvirring end samling og overblik"*, kan forstås som et udtryk for, at socialpædagogikken betragtes som et delperspektiv inden for almenpædagogikken, hvor socialpædagogikken yder et bidrag i indsatsen over for de stigende socialiseringsproblemer inden for det almene pædagogiske område. Socialpædagogikkens genstandsfelt bliver dermed det sociale individ. Dette er et perspektiv på det socialpædagogiske felt, som enten kan betragtes som en udvidelse af feltet eller som en tilbagevenden til de historiske rødder jf. Natorp, som kernen i al pædagogik (Holst 2004; Madsen 2005). Et andet muligt perspektiv er at betragte socialpædagogik som et selvstændigt praksisfelt, der har udviklet autoritative svar på den samfundsmæssige problematik om, hvorledes børn, unge og voksne, som er genstand for samfundsmæssig marginalisering og udstødelse, integreres og reelt bliver en del af det samfundsmæssige fællesskab på modernitetens betingelser. Altså et perspektiv, der betragter socialpædagogik som en særlig samfundsmæssig indsats for at opretholde samfundets sammenhængskraft og den sociale orden bredt forstået (Sørensen 2005; Madsen 2005).

Målet med denne artikel er at konkretisere socialpædagogikkens særlige samfundsmæssige indsats, der er et svar på det sociale spørgsmål om, hvorledes voksne mennesker med multiple udviklingshæmninger reelt bliver en del af det samfundsmæssige fællesskab og får indflydelse på eget liv. I artiklen tages udgangspunkt i medborgerskabsperspektivet, som ses havende afgørende betydning herfor.

Begrebet: udviklingshæmning

Der findes ingen entydig definition på begrebet udviklingshæmning. Begrebet kan på et overordnet plan inddeles i fem forskellige tilgange: en medicinsk, en psykologisk, en sociologisk, en feministisk og en social tilgang. De forskellige definitioner og bud på afklaring af begrebet, udspringer af forskellige referencerammer og tilgange (Sørensen 2005). I artiklen tages udgangspunkt i FN's miljørelateret handicapbegreb, hvor begrebet udviklingshæmning forstås: *"... som udtryk for en betegnelse for en person, der har en eller flere fysisk(e) og psykisk(e) funktionsnedsættelse(r) og at konsekvenserne for den enkelte person afhænger af omgivelsernes vilje til at tage hensyn til og kompensere for funktionsnedsættelsen(erne)"* (ibid:181).

Der sættes fokus på den gruppe mennesker, som kan karakteriseres som personer med multiple funktionsnedsættelser, og som er omfattet af §§ 67a, § 109 i Lov om social service (serviceloven). Det er en gruppe mennesker, som ofte karakteriseres ved, at de har ringe eller overhovedet ingen muligheder for at kommunikere (uden verbalt talesprog) samtidig med, at de har omfattende behov for støtte i dagligdagen af såvel praktisk som social karakter. De er dybt afhængige af den socialpædagogiske indsats, såvel forståelse for indsatsen og dens konkrete udmøntning. Kirkebæk (1997) beskriver kommunikationsproblemet således: *"Min grundlæggende indfaldsvinkel er, at der ikke eksisterer særlige afvigende træk ved psykisk udviklingshæmmedes kommunikation, men at der findes nogle forstærkende almene problemer med at opfatte og afsende budskaber, med at finde frem til en fælles kode"* (ibid:78).

Denne indgangsvinkel betyder, at kommunikationshandicappet for det enkelte menneske med multiple udviklingshæmninger kan øges eller mindskes afhængig af den socialpædagogiske indsats. Etablering af rammer for kommunikation med henblik på at finde frem til en fælles kode mellem den enkelte socialpædagog og mennesket med multiple udviklingshæmninger for derigennem at etablere dialog om det liv, der skal leves, er derfor en forudsætning for indsatsen. Jf. Lorentzen (2003) forstås kommunikation som udveksling mellem to personer over tid om, hvad begge parter mener og synes om det, der sker i den konkrete situation. Den socialpædagogiske indsats handler om at støtte det enkelte menneske med multiple udviklingshæmninger til skabe mening i verden, at forstå og påvirke den. Det handler om at blive en del af fællesskaber og samtidig ændre dem via sin deltagelse.

Fra klient til medborger

Den samfundsmæssige indsats overfor mennesker med multiple udviklingshæmninger har ændret sig væsentligt i de sidste 30-35 år. Dette kommer til udtryk ved, at de fleste store døgninstitutioner er blevet erstattet med mindre kollektive boenheder, bofællesskaber og lejligheder, som i dag ideologisk og retssikkerhedsmæssigt har status som borgernes hjem, og hvor støtten til den enkelte skal ydes på udfra en individuel vurdering og på baggrund af samtykke. Udviklingen kan forstås som en bevægelse fra institutionel omsorg – præget af en medicinsk diskurs – til integreret omsorg præget af retssikkerhedsdiskurs. Udviklingen har været knyttet til ideologiske forestillinger, hvor normalisering og integration har været bærende idealer, og som i begyndelsen af 1990'erne blev suppleret med rettighedsperspektiv. En udvikling, som kulminerer ved servicelovens ikrafttræden i 1998, hvor institutionsbegrebet blev ophævet. Ændringen i 2000 medfører endvidere, at omsorgen principielt skal ydes på baggrund af samtykke og det alene er, hvis det enkelte menneske er til væsentlig fare for sig selv eller andre, at samfundet kan foretage indgreb i den personlige frihed (Sørensen 2005).

Statens konstruktion af mennesker med multiple udviklingshæmninger kan forstås som en bevægelse fra klient til medborger – fra status som umyndiggjort til myndiggjort. Et medborgerskab, der på mange måder overlader ansvaret for livet på godt og ondt til det enkelte menneske. Den socialpædagogiske indsats må derfor tage udgangspunkt i dette perspektiv, når den støtter mennesker med multiple udviklingshæmninger i hverdagslivet.

Medborgerskabets betydning

Den moderne politologiske og sociologiske forståelse af medborgerskabet har især været inspireret af den engelske sociolog T.H. Marshall, som i begyndelsen af

1950'erne, gennem en række foredrag og artikler, udviklede en forklaring om vejen til velfærden, som en institutionaliseret medborgerskabsrettighed i moderne vesteuropæiske velfærdsstater.

Det var kravet om, at ingen på forhånd måtte være afskåret fra at tage del i det sociale og politiske liv, der gav Marshall begrundelserne for at udvide det civile og politiske medborgerskab til også at omfatte sociale rettigheder. De sociale rettigheder er en forudsætning for, at individet i rimeligt omfang kan deltage i samfundslivet og leve et liv i overensstemmelse med de sociale standarder i samfundet (Marshall 1959/1992). Udviklingen af medborgerskabets sociale rettigheder er tæt knyttet til den danske velfærdsmodel og i denne forbindelse kan de sociale rettigheder ses som statens garantier til sine borgere (Andersen et al. 1993; Siim 1998; Larsen og Møller 1998; Kristiansen 1999).

De sociale rettigheder omfatter arbejde, uddannelse, sundhed og økonomisk tryghed samt adgang og mulighed for at indgå i forskellige sociale og kulturelle fællesskaber. Mennesker med udviklingshæmninger har, med socialreformen i 1998, formelt fået adgang til såvel civile, politiske og sociale rettigheder på lige fod med andre borgere. Reelt kan der peges på et udviklingsbehov i forhold til alle de sociale rettigheder. Det handler bl.a. om etablering af rammer for, at mennesker med multiple udviklingshæmninger får reelle muligheder for valg af boform, hvem man vil bo sammen med og indflydelse på dagligdagen. Det handler om mulighed for kunne vælge arbejde og få indflydelse på dette, mulighed for forskellige fritidsaktiviteter, et rimeligt forsørgelsesgrundlag og mulighed for at være en del af forpligtende fællesskaber samt få indflydelse på, hvem der skal støtte dem i dagligdagen.

Medborgerskabet og det moderne samfund

Mennesker med multiple udviklingshæmninger skal realisere medborgerskabet i det moderne samfund. Det er et samfund som sociologerne ikke er enige om, hvorledes skal karakteriseres, f.eks. taler Beck om risikosamfundet, Luhmann om det differentierede og komplekse samfund, Giddens om det senmoderne. Det er et samfund som er kendetegnet ved vedvarende forandringsprocesser, der konstant omformer forholdet mellem individ og fællesskab (Madsen 2005).

Giddens (1996) forstår denne forandringsproces som en proces, hvor mennesker gennem deres handlinger skaber samfundet samtidig med, at mennesket skabes af samfundet. En forandringsproces, der er med til at skabe betingelserne for, at samfundet forandrer sig med den hastighed, det gør. I det moderne samfund skal individet, for at kunne bevæge sig mellem sociale arenaer og forskellige sociale situationer, have noget at tilbyde andre og have en opfattelse af sig selv som en, der er i stand til at ændre/påvirke verden. Dette kræver refleksivitet i forhold til individet selv og dets omverden. En af Giddens pointer er, at den moderne individualisering, der forudsætter brede individuelle handlefærdigheder omkring socialitet og viden, kun kan udvikles og opretholdes på baggrund af en basal tiltro til omgivelserne og at denne tiltro er afhængig af, at verden fungerer tillidsvækkende for den enkelte.

I denne forståelse af modernitets udfordringer kan den socialpædagogiske indsats, i forhold til mennesker med multiple udviklingshæmninger, ses som en støtte til at etablere en ramme for udvikling af individualiteten hos det enkelte menneske, hvor den enkelte oplever at have indflydelse og noget at byde på i forskellige sociale sammenhænge, er aktiv i den sociale proces, og at støtten sker under forhold, der

opleves grundlæggende trygge. Det helt centrale i dette projekt er borgerens selv- og medbestemmelse på såvel nære som mere fjerne samfundsomgivelser. Den socialpædagogiske indsats består primært i at støtte den enkelte på en sådan måde, at indflydelsen og selvbestemmelsen bliver så stor som mulig. Udgangspunktet for indsatsen er den enkeltes egne ønsker til, hvordan livet skal udformes. Målet med indsatsen er øgede muligheder for, at den enkelte kan leve det liv, som han ønsker.

Etik og værdier i indsatsen

Udgangspunktet for den socialpædagogiske indsats i denne forståelse er, at mennesker med multiple udviklingshæmninger har nøjagtig de samme rettigheder som alle andre borgere. De har bare - i større eller mindre omfang - brug for støtte til realisering af disse. Indsatsen tager udgangspunkt i en insisteren på menneskers grundlæggende rettigheder og på, at udvikling/forandring er mulig. Socialpædagogik, forstået som en særlig samfundsmæssig indsats, bygger derfor på etiske værdier, hvor solidaritet, borgerens deltagelse og socialpædagogens personlige ansvar er omdrejningspunktet (www.sl.dk/etik). Det er en indsats, der tilskriver mennesker med multiple udviklingshæmninger værdi som menneske og hvor den konkrete støtte bygger på respekt og accept af den enkeltes tid, rum, krop, værdighed og integritet som ufravigelige værdier.

Sørensen (2005) påpeger, at i et medborgerperspektiv konkretiseres den socialpædagogiske indsats ved, at socialpædagogen påtager sig rollen som guide og dialogpartner i mennesket med multiple udviklingshæmningers liv. En indsats, der typificerer mennesker med udviklingshæmninger, som mennesker med rettigheder som alle andre, hvor respekt og agtelse for den andens integritet, værdighed og muligheder for udvikling er omdrejningspunktet.

Det er en indsats, hvor hverdagslivsverden foregår på mennesket med multiple udviklingshæmningers præmisser, hvor socialpædagogen er ekspert i at tilbyde støtte til hverdagslivet, og mennesket med udviklingshæmninger er ekspert i eget liv. En indsats, der præsenterer forskellige valgmuligheder for hverdagens aktiviteter og som tilrettelægges på baggrund af samtykke, der etableres via dialog, kommunikation og samspil med den enkelte. Det er en indsats, hvor mennesket med udviklingshæmningers rettigheder, socialpædagogens ansvar for at udvide den enkeltes valgmuligheder og mulighed for at realisere hans version af det gode liv står i centrum: *"...For så vil det måske mere blive et nuanceret valg, mere et rigtigt valg de så træffer. Altså hvis du kun er blevet præsenteret for to ting, så ligger dit valg mellem den ene eller den anden ting. Hvis du er blevet præsenteret for 10 ting, så er det måske valg nr. otte eller ni, du vil træffe"* (interview C, p. 277ff) (Interviewene foreligger i forfatterens arkiv. Dele heraf kan læses i Sørensen 2005).

Det er en indsats, hvor socialpædagogen påtager sig et personlig og kollektivt ansvar og hvor hun henter inspiration og sine problemløsninger dels gennem sin kreativitet, dels ved at eksperimentere med forskellige handlemuligheder: *"... Altså vi har en, som ikke er meget for at gå i bad. Man er kommet frem til, at han har to brusere, så han kan holde den ene selv, og du kan styre den anden, så man kan komme om på ryggen, for det er der, hvor det tit og ofte kniber. Men der har vi så det, at han vælger selv..."* (interview C, p.363ff). Det er en indsats, hvor kommunikation med mennesket med udviklingshæmninger er det centrale omdrejningspunkt i dagligdagen, da kommunikation jo er en forudsætning for samtykke: *"...Men det man kan sige, der er kendetegnet ved alle beboere, der er her i huset, det er, at de har alle sammen pro-*

blemer på det kommunikative område. Så det bliver også en særlig indsats... det er at få fundet ud af, hvordan kommunikerer vi med den enkelte beboer for, at de både kan forstå, hvad vi vil dem, men også at vi kan forstå, hvad de vil os. Så det er et meget centralt punkt at tage udgangspunkt i det kommunikative niveau” (interview A, p.25ffff).

Det faglige vidensgrundlag for indsatsen er dels psykologisk/sociologisk viden om kommunikation, sprogudvikling og samspillsteorier og hvad der fordrer og hindrer gode kvalitative samspil som en forudsætning for, at læring og lyst til kommunikation kan foregå. De pædagogiske metoder har primært til formål at etablere rammer for aktiviteter, rammer for etablering af venner og netværk, rammer for etablering af relationer til andre, og udvide valgmuligheder for mennesket med multiple udviklingshæmninger. Dels er det viden om det moderne samfund, dets udfordring til individet og det retsgrundlag, som indsatsen hviler på. Det er en indsats, hvor socialpædagogen stiller sig til rådighed som fagperson, men også som engageret og indfølelse menneske og hvor socialpædagogen er åben for at udvikle sine evner og kompetencer for at blive en kompetent samspilspartner.

Opsamling

Socialpædagogik forstået som særlig samfundsmæssig indsats og svar på det sociale spørgsmål om hvorledes mennesker med multiple udviklingshæmningsers reelt bliver en del af det samfundsmæssige fællesskab på modernitetens betingelser forudsætter:

- En insisteren på menneskers med multiple udviklingshæmningsers grundlæggende rettigheder og på, at udvikling/forandring er mulig.
- Et etisk værdigrundlag for indsatsen, hvor solidaritet og borgerens selvbestemmelse og deltagelse i eget liv er omdrejningspunktet.
- At indsatsen i hverdagslivsverdenen opbygges omkring anerkendende og gensidige relationer, hvor socialpædagogen stiller sig til rådighed som menneske i dialogen om det liv, der skal leves.
- At indsatsen tilrettelægges på baggrund af viden og refleksion om de samfundsmæssige rammer, det konkrete retsgrundlag for indsatsen og den konkrete indsats.
- At socialpædagogerne har viden om kommunikation og bruger og udvikler metoder, der sikrer etablering af en fælles kode for kommunikation.

En af de store udfordringer i de kommende år er, om samfundet er villig til at prioritere økonomisk og moralsk, at der etableres den nødvendige viden og tilvejebringes de nødvendige ressourcer således, at det kan realiseres, at mennesker med multiple udviklingshæmninger reelt kan realisere deres medborgerskab, selv sætte dagsordenen for og træffe beslutninger om, hvordan livet kan leves.

Litteratur

Andersen, et al. (1993): *Medborgerskab – demokrati og politisk deltagelse*, Herning, Systime

Giddens, A(1996): *Modernitet og selvidentitet*, København, Hans Reitzels Forlag

Holst, Jesper (2004): *Socialpædagogikkens udvikling i Danmark*,

Kristiansen, Søren i Krogstrup, Hanne Kristine (1999): *Det handicappede Samfund – om brugerinddragelse og medborgerskab*, Århus C, Systime

Kirkebæk, Birgit (1997): ”Kommunikation med psykisk udviklingshæmmede”, *socialpædagogiske tekster 3*, Viborg, Socialpædagogisk Højskole 1998

Larsen og Møller i Larsen, Elm, Jørgen og Møller, Hornemann, Ivar (red.) (1998): *Socialpolitik*, Viborg, Socialpædagogisk Bibliotek

Lorentzen, Per (2003): *Fra tilskuer til deltager, Samhandling og kommunikation med voksne udviklingshæmmede*, Oslo, Universitetsforlaget

Madsen, Bent (2005): *Socialpædagogik, Integration og inklusion i det moderne samfund*, København, Hans Reitzels Forlag

Marshall, T.H. og Bottomore, Tom (1959/1992) *Citizenship and Social Class*, London, Pluto Perspectives

Sørensen, D. (2005): *Omsorgskonstruktioner – socialpædagogik og mennesker med multiple udviklingshæmninger*, Århus, Systime Academic.

Siim, Birte i Larsen, Elm, Jørgen og Møller, Hornemann, Ivar (red.) (1998): *Socialpolitik*, Viborg, Socialpædagogisk Bibliotek

Lovgivning

Socialreformen 1998 med efterfølgende ændringer:

Lov nr. 454 om af 10. juni 1997: *Lov om social service*

Lov nr. 879 af 30. november 1999: *Lov om ændring af Lov om social service og Lov om ændring af lov om retssikkerhed og administration på det sociale område, magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten*

Lovforslag nr. 136 2003: *Lov om ændring af lov om sociale service (magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten – særlige dørbådnere, fastholdelse og flytning)*

Lov nr.136 af 28 april 2003: *Lov om ændring af lov om sociale service (magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten – særlige dørbådnere, fastholdelse og flytning)*

Lovbekendtgørelse nr. 764 af 26 august 2003: *Bekendtgørelse om magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten over for voksne efter kapitel 21 i lov om social service.*

Hjemmesider

www.clh.dk: FN's standardregler for handicappede,

